

V. Mojsova-Chepishchevska (Skopje, PC Macedonia)

Се надминуваат ли воопшто стереотипите?¹ (преку примери од македонската книжевност за деца)

Апстракт: Сказните / Приказните може да бидат и регресивни и прогресивни, и конзервативни и еманципаторски, некои од нив и радикални, но тие воопшто не се наивна лектира и не се без последици во однос на тоа дека имаат манифестно општествено влијание и воспитна димензија. Од втората половина на XX век, и особено сега на почетокот на XXI век се забележуваат сериозни поместувања и промени во разбирањето и толкувањето на класичните сказни / приказни од една страна и создавање нови «современи» сказни / приказни од друга страна. Сказните го отсликуваат копнежот на човекот за стабилност, спокој, љубов, но и за лична и општествена реализација.

Овој труд се занимава со книгите за деца од две македонски авторки (од поновата продукција) и преку нивното исчитување се обидува да ги преиспита стереотипите за половите / родовите улоги, како и за уреденоста на општеството и меѓучовечките односи. Акцентот се става на «**Приказната за Ото, Ото и Ото**» на **Бистра Георгиева** со илустрации на Моника Каретеро во која различноста што треба да се прифати не е претставена низ човечки ликови, туку низ антропоморфизирани птици и на «**Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња**» од **Билјана С. Црвенковска** (модерна сказна за една модерна вештерка). И двете книги се обидуваат да го стимулираат **толерантниот дух** кај децата (но и кај возрасните) и да ја промовираат **различноста**. Но и покрај тоа што отворено промовираат рушење на стереотипи, останува да одекнува прашањето дали побивањето на конкретните (стари) стереотипи, не раѓа некои други (нови) стереотипи?

Клучни зборови: стереотипи, книжевност за деца, толерантност, различност

V. Mojsova Chepishchevska (Skopje, RN Macedonia)

Do Stereotypes Ever Come? (through examples of the Macedonian Children's Literature)

Abstract: Tales / Stories can be both regressive and progressive, and conservative and emancipatory, some of them even radical, but they are not at all a naive reading and are

¹ Овој труд е прочитан на Меѓународный круглый стол «Актуальные проблемы македонистики и словенистики» во организација на Катедрата за словенски филологии на Филолошкиот факултет на МГУ «Ломоносов» што се одржа на 15 април 2022 година на платформата Зум.

not without consequences in terms of having a manifest social impact and an educational dimension. From the second half of the 20th century, and especially now at the beginning of the 21st century, serious shifts and changes have been observed in the understanding and interpretation of classic fairy tales / stories on the one hand and the creation of new “modern” fairy tales / stories on the other hand. Fairy tales reflect man’s longing for stability, peace, love, but also for personal and social realization.

This paper deals with children’s books by two Macedonian authors (of recent production) and through their reading tries to reexamine the stereotypes about sex / gender roles, as well as about the orderliness of society and interpersonal relations. Emphasis is placed on **Bistra Georgieva’s “The Story of Otto, Otto and Otto”** with illustrations by Monica Carretero in which diversity to be embraced is represented not through human characters but through anthropomorphized birds and **“The Superwitch, the Cat and the Six Magic Cookies” by Biljana S. Crvenkovska** (a modern story about a modern witch). Both books try to stimulate a tolerant spirit in children (as well as adults) and promote diversity. But despite the fact that they openly promote the destruction of stereotypes, the question remains whether the refutation of specific (old) stereotypes does not give birth to some other (new) stereotypes?

Key words: stereotypes, children’s literature, tolerance, diversity

Од втората половина на XX век, и особено сега на почетокот на XXI век се забележуваат сериозни поместувања и промени во разбирањето и толкувањето на класичните сказни / приказни од една страна и создавање нови «современи» сказни од друга страна. Сказните го отсликуваат копнежот на човекот за стабилност, спокој, љубов, но и за лична и општествена реализација. Нивните среќни краеве од типот: «... си живееја среќно до крајот на животот...» ја имаат онаа безвремена и привлечна димензија затоа што проектираат ветувања за подобар живот. Во името на тие ветувања често пати сме слепи за нивната идеолошка димензија, за родовата и половата стереотипност или ригидност, па токму затоа може да ни се пласираат многу нешта како «прифатливи» сè додека се «спакувани» во една романтична фолија. Ако претходно, сказните биле привилегија на благородничките слоеви, на буржоазијата, на поимотните и пообразованите, во/од XX-от век, особено со филмските адаптации, стануваат достапни за сите.

Денес сè повеќе најотворено да се зборува за оние сказни што се обидуваат да ги испитаат стереотипите за половите / родовите улоги, како и за уреденоста на општеството и меѓучовечките односи, како што е сказната «Лесната принцеза» на Џорџ Мекдоналд со илустрации на Морис Сендак (1864/1969) која е своевидна пародија на Гримовите записи на сказните «Заспаната убавица» («Трноружка») и «Златокоса» («Рапунзел»), како и сказната «Заспаната и вретеното» од 2014 година на Нил Гејман, а илустрирана од Крис Ридл, каде се преплетуваат сказните за Снежана и Трноружка¹.

Во овој контекст убав пример е македонската сликовница «Приказната за Ото, Ото и Ото» на Бистра Георгиева со илустрации на Моника Каретеро, која прави обид да излезе од досегашните сфаќања и да се насочи кон половата / родовата или сексуалната ненормираност. Со тоа се прави обид да го стимулираат **толерантниот дух** кај децата и да ја промовираат **различноста** пришто различноста што треба да се прифати не е претставена низ човечки ликови, туку низ антропоморфизирани птици. Бистра Георгиева се решава на овој чекор и **алегориски ја претставуваат различноста**. Сливковницата е достапна на платформата Македоника и е наменски пишувана како помошен дидактички материјал

¹ Види Весна Мојсова-Чешишевска. «Сказните и стереотипите». Клуч во клучалката на детството. Скопје: Матица македонска, 121–128.

за потребите на предметите «Запознавање на околината» и «Општество» што се дел од наставната програма за петто одделение од основното образование (поточно како дел од образовниот проект «Сите сме еднакви» поддржан од Амбасадата на Велика Британија и Министерството за образование и наука на Република Македонија во 2016).

«Приказната за Ото, Ото и Ото»¹ на Бистра Георгиева нуди едно поинакво претставување и прифаќање на различностите. Авторката им го претставува на децата светот на три буфа, сите по име Ото, сите исти и со исти навика:

«Си биле три исти бува. Буквално исти. Исто се облекувале, имале иста фризура, јаделе иста храна, дури имале и исти имиња. Сите се викале Ото. Сè правеле исто. Секој ден чекале да падне ноќ, застанувале на истата гранка и почнувале да ја пеат истата песна. Штом ќе почнело да се разденува, во исто време зевале и легнувале да спијат».

«Нејзиното решение и идеја», вели Габриела Ивановска (*Не-нормирани идентитети: културните модели и влијанието во книжевноста* (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2017), «е многу слично на серијалот за Хјуевците, на еден од најоригиналните автори и илустратори за деца во изминативе години Оливер Џеферс» (2017: 123). Имено, Џеферс во една своја сликовница «Новиот џемпер на Хјуи» исто така ја започнува својата приказна воведувајќи го детето во светот на Хјуевците, свет во кој сите се исти, сите размислуваат исто и прават исти работи. (Но дали и ова инсистирање на полово / родова неутралност т. е. на свет во кој сите се исти не поттикнува и нови стереотипи?) И тоа е така сè додека еден од нив не одлучи да си сплете нов џемпер. Отовците на Георгиева се слични на Хјуевците на Џеферс со таа разлика што исполнувањето на индивидуалноста и различноста меѓу нив не се случува како резултат на самосвесноста и иницијативноста на некој од нив (зашто Хјуи сам решава да си сплете поразличен џемпер од џемперите на другите), туку како последица на промените во нивното опкружување (Отовците се приморани да тргнат на пат). По многу денови и месеци и години, во едно снежно невреме Ото, Ото и Ото одлучуваат да тргнат во потрага по потопло место и така го откриваат градот Лог. И таму откриваат дека сите бувови се различни, дека имаат различни интереси и дека живеат на различен начин. Соочени со можноста за поинаков начин на живот, Отовците почнуваат да се «себе откриваат» и да пробуваат нови нешта. Па така «Едниот Ото се обидел да свири на гитара и одлично му одело. Другиот Ото се обидел да танцува, чекор по чекор, и со помош на жителите на Лог се вклучил во танцовачкиот тим. Третиот Ото пак, најмногу сакал да седи во публиката и да ужива во забавата». Нивната трансформација се заокружува со одлуката да си ги сменат имињата како чин на прифаќање на новиот идентитет и да продолжат да живеат среќно во градот Лог каде што секој може да биде свој и различен. И така Ото, Ото и Ото стануваат Ото, Рино и Лари.

Интересно е што кај Георгиева, различноста што треба да се прифати не е претставена преку човечки ликови туку преку антропоморфизирани птици (бувчињата Ото, Ото и Ото) и во тој поглед таа е блиска на техниката на Ханс Кристијан Андерсен. Тоа покажува дека македонската авторка се решава **алегориски да ја претстави различноста**, а не на таа различност да ѝ даде некаков конкретен човечки лик. Дали ова е показ дека македонските автори сè уште не се подготвени најотворено да се ослободат од некои стереотипи или поточни дека сè уште немаат храброст да ги ослободат целесно своите приказни од конкретните стереотипи? Најверојатно ДА!

Од друга страна, преку примерот на книгата за деца «Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња» од Билјана С. Црвенковска која се чита како модерна сказна

¹ Оваа приказна може да се проследи на: https://issuu.com/oxomacedonia/docs/oto_oto_oto_/2 (преземено на 30.10.2022).

за една модерна вештерка, се прави обид еден од главните стереотипи за вештерките во сказните да се «разбие». Вештерките се најчесто, антагонисти («Јованче и Марика»; «Малата принцеза»), но има и случаи каде што се соочуваме со амбивалентноста на нивниот карактер, при што се јавуваат и во улога на помошник, а и во улога на протагонист (како што е онаа вештерка во сказната «Василица Прекрасна»). Најчестата слика за вештерката е дека таа е стара (или пристара) баба, со грбав нос, со огромна шапка на главата и секогаш е облечена во црно. Таа лета со метла, има чудни миленици, но најмногу мачки (и тоа не било какви, туку црни мачки!). Оваа претстава за вештерката со грбав нос најмногу се актуелизира преку сказните на браќата Грим. Во овие сказни, вештерките се лоши, водени од егоистични пориви кои им носат материјална или естетска сатисфакција.

Но, ликот на Елена од «Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња» е изграден врз модел на побиеени стереотипи. Романот се отвора со неуспешното боеење на Лу (мачката на Елена) во црна боја. Па така, при соочувањето со Елена од оностраното, таа се спротивставува на овие досегашни претстави за тоа како треба да изгледа една вештерка, потсмевајќи се на «застарените гледишта» на нашата Елена од овојстраното. Со прашањето: «Како, всушност, се станува вештерка? Знаеш, не онаква глупава, лоша и грда вештерка како од старите приказни, туку добра, убава, паметна, модерна вештерка која знае магии, открива секакви мистерии и им помага на луѓето во неволја? М? Суперхеројка? СУПЕРВЕШТЕРКА!!!» (Црвенковска, 2017: 21). Елена всушност го започнува разговорот со огледалото т.е. со самата себе и преку тој разговор ни ги соопштува и стереотипните претстави за вештерките во сказните. Во овој случај, имаме портал кој води до вистинскиот идентитет на нашата протагонистка (а огледалото како портал го имаме во Кероловата «Алиса од другата страна на огледалото»). Преку разговорот со самата себе, таа поминува низ еден своевиден процес на иницијација, односно созревање и прифаќање на единствената вистина за себе. Така, огледалото ја води низ трансформативниот процес и ја учи како да биде вештерка. И еве го рецептот:

- мачката-помошничка воопшто не треба да биде црна, туку само треба да биде **супер мачка**;
- косата треба да ѝ е собрана во кики (никако во репче како некој прчла, ниту во платенки како Црвенкапа), и никако пуштена (оти тоа е само за принцези, а таа сака да биде вештерка);
- нејзиното превозно средство не смее да е метла, бидејќи тоа не е кул, туку мора да е **вештмобил** (кој не е само за глупавите момчиња маскирани како лилјаци, при што се алудира на Бетмен);
- таа треба да чита многу книги и да познава повеќе јазици (затоа што така се учат магии на повеќе јазици, а една модерна вештерка треба да може да комуницира «интернационално») и
- секако, треба да има редовен тренинг за одржување на формата (затоа што супервештерката може сè!).

Во овој поглед треба да се истакнат и волшебните средства на вештерката, кои во оваа приказна на Билјана С. Црвенковска, се сведуваат на сè она што може да се најде во торбите на возрастните девојки, како: огледало (за да може Елена од оностраното да се консултира со Елена од оностраното), прстен (оти волшебното стапче не е веќе кул), чешел (чија намена е само за поправање на фризура), марамчиња и зелено јаболко. Авторката со ова успешно ги побива дотогашните стереотипни претстави за вештерките и го поттикнува младиот читател на себерефлексија, но воедно и **поттикнува дискусија околу новите претстави за вештерката.**

И сè би било добро ако повторно не се појави кај нас како стручни читатели едно ново «но...»! Така, прашањето што нè мачи е дали нејзините претстави може да се сметаат за почеток на нови стереотипни претстави за вештерките, и следствено на тоа, и за девојчињата / девојките? Дали тоа би значело дека девојките кои возат скејборд (а не вешт-мобил), или девојчињата кои не сакаат да носат зелено или не сакаат да ставаат сјај за усни не се доволно добри да бидат супервештерки? Дали е ова најава за еден конфликтен момент кој всушност ни ја наметнува дилемата дека потиснувајќи ги старите стереотипи и создавајќи нови модели на вештерки не се создаваат нови и стереотипи?

Од друга страна, целиот роман е фокусиран врз женскиот лик со што се надминува половата / родовата стереотипизација дека силен јунак може да биде исклучиво машки лик. Дали тоа значи дека јунакот е веќе потиснат? Всушност, машкиот лик во романот, Павел, е донекаде **инфериорен во однос на женскиот лик**, Елена. Тој прави грешка при својата иницијација и Елена е таа која му помага да ја исправи. Додека, пак, грешката на главната јунакиња Елена не е прикажана како толку сериозна. Неможноста Павел да рапува (што е еден од основните предуслови за тој да стане волшебник) повторно укажува на тоа дека созревањето на машкиот лик во романот оди поспоро и е многу покомплицирано од оној обичен разговор што го води Елена во огледалото. Преку исказите на Елена, момците се «...валкани, испотени и не многу пријатни за дружење» се наметнува стереотип дека најголемиот број момчиња поспоро созреваат. Обидувајќи се да го побие стереотипот дека за успешна женска (моминска) иницијација потребен е машки лик, авторката всушност само ги менува улогите и ја прави машката иницијација зависна од женскиот лик. Исто така, задачите на волшебникот се попасивни и вклучуваат пренесување пораки, толкување на јазикот на другите животни, надгледување и известување, предупредување за опасност, за разлика од оние на супервештерката, кои се поактивни и вклучуваат донесување на важни одлуки, превземање иницијатива, разговор со животните и подлабоко поврзување со нив, спречување опасност и слично. Волшебникот Павел не е СУПЕР-ВОЛШЕБНИК, туку само волшебник и неговите предмети не се ултра модерни, туку се само: волшебно стапче, молив и пенкало, лупа, батериска ламба и шапка. И додека волшебното стапче и шапката се едно големо НЕ за супервештерката, тие се сега едно големо ДА за волшебникот, што создава впечаток дека волшебниците сè уште не еволуирале подалеку од тоа што некогаш биле, за разлика од вештерките.

Така што, романот за деца «Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња» од Билјана С. Црвенковска покрај тоа што отворено промовира рушење на стереотипи, го иницира и прашањето дали побивањето на конкретните (стари) стереотипи, не раѓа некои други (нови) стереотипи?

Но ова е веќе тема т. е. провокација за некој друг труд.

ЛИТЕРАТУРА

Ивановска Г. Не-нормирани идентитети: културните модели и влијанието во книжевноста (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2017. 325 с.

Георгиева Б. Приказната за Ото, Ото и Ото (2016): https://issuu.com/oxomacedonia/docs/oto_oto_oto_/2 (преземено на 30.10.2022).

Мојсова-Чепишевска В. Клуч во клучалката на детството. Скопје: Матица македонска, 2019. 322 с.

Црвенковска Б. Супервештерката, мачката и шесте волшебни колачиња. Скопје: Арс Ламина – публикации Либи, 2017. 216 с.

REFERENCES

Ivanovska G. (2017) Non-normative Identity: Cultural Patterns and Influence in Literature (PhD thesis). Skopje. Faculty of Philology “Blaze Koneski” Press. 325 p.

Georgieva B. The Story of Otto, Otto and Otto (2016): https://issuu.com/oxomacedonia/docs/oto_oto_oto_/2 (date accessed: 30.10.2022).

Mojsova-Chepisevska V. (2019) A Key in the Keyhole of Childhood. Skopje. Matica Macedonian Publ. 322 p.

Crvenkovska B. (2017) Super Witch, Cat and Six Magic Cookies. Skopje. Ars Lamina – Libi Publications. 216 p.

Сведения об авторе:

Весна Мојсова-Чепишевска,
доктор по филолошки науки
Редовен професор
Филолошки факултет «Блаже Конески»
Универзитет «Св. Кирил и Методиј»
во Скопје

Vesna Mojsova Chepisevska,
Doctor of Philology
Professor
“Blaze Koneski” Faculty of Philology
University “St. Cyril and Methodius”
in Skopje

vesnamojsova@hotmail.com